

Douglas Smith

**RASPUTIN:
vera, oblast in zaton Romanovih**

prevedel Matej Venier

Stephanie

*in v spomin na mojega očeta
D. Williama Smitha
(1929–2013)*

Auch behauptet man: die Tölpel,
Als sie an das Meer gelangten
Und gesehn, wie sich der Himmel
In der blauen Fluth gespiegelt,

Hätten sie geglaubt, das Meer
Sei der Himmel, und sie stürzten
Sich hinein mit Gottvertrauen;
Seien sämtlich dort ersoffen.

Pravili so tudi: tepci,
ko na morski breg prišli so,
so ugledali nebo, ki
v modri vodi se zrcali,

in misleč, da svod nebeški
morska plan je, drug za drugim
so v valove poskakali.
Na Boga zanašajoč se
so vsi skupaj utonili.

Heinrich Heine, Atta Troll, XII. pogl.

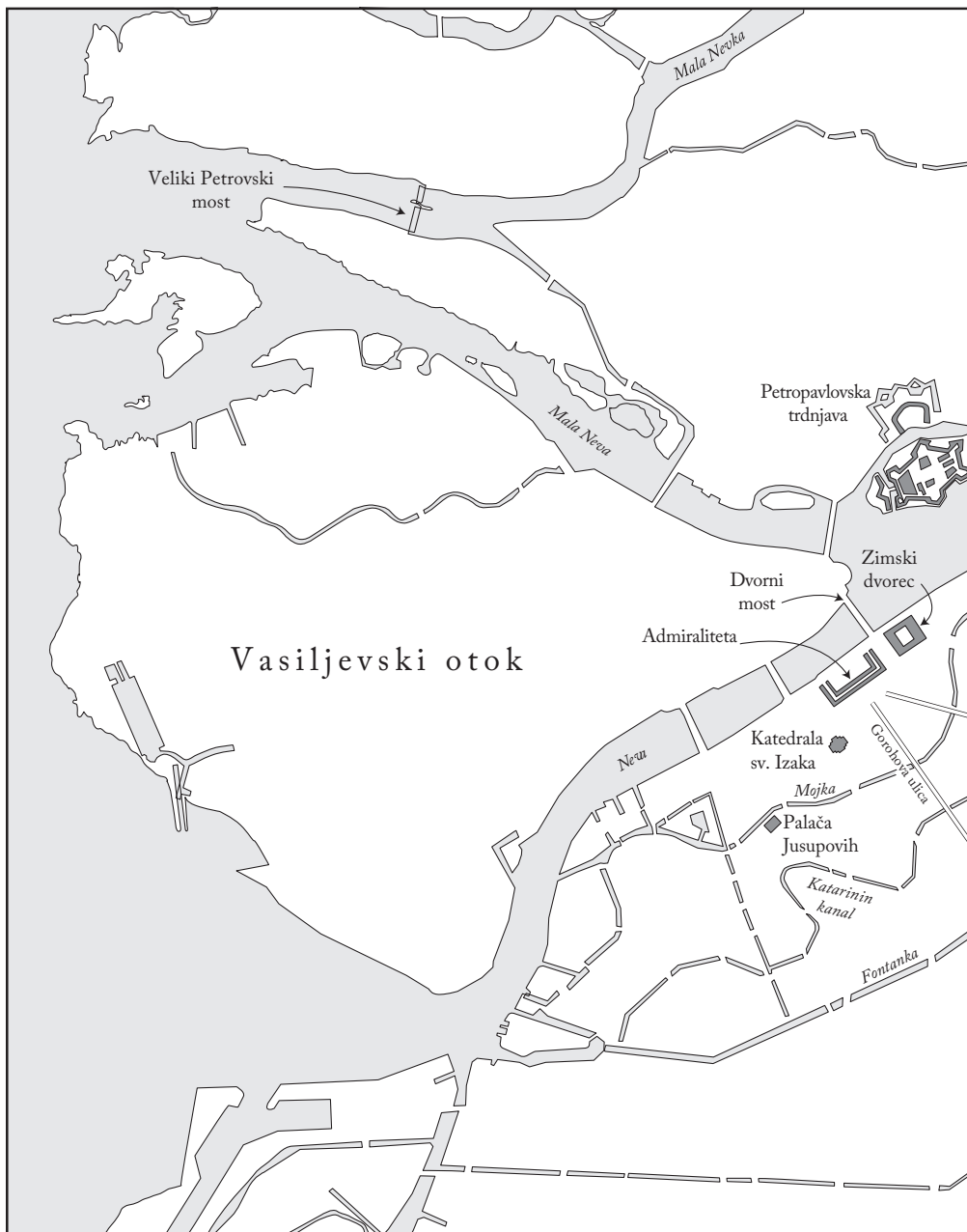

Rusija in zahodna Sibirija okrog leta 1914

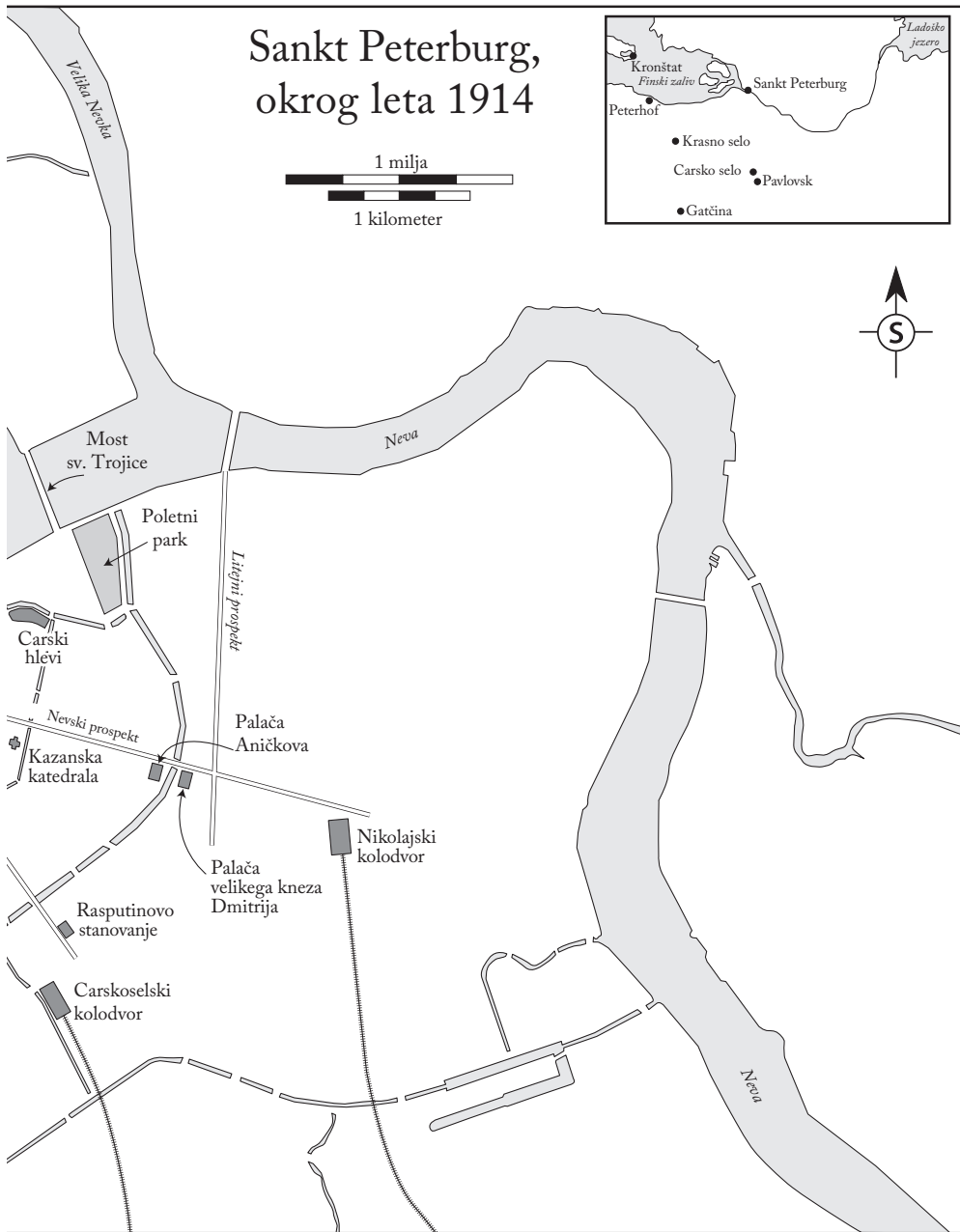
0 100 200 300 400 500 milje

0 100 200 300 400 500 600 700 800 kilometri

Sankt Peterburg, okrog leta 1914

Zapis o datumih in črkovanju

• 12

Do februarja 1918 so v Rusiji uporabljali julijanski (stari) koledar, ki je v 19. stoletju zaostajal za 12 (v 20. pa 13) dni za gregorijanskim (novim) koledarjem, ki so ga uporabljali na Zahodu. Januarja je boljševiška vlada izdala odlok, da bo Rusija ob koncu meseca prešla na gregorijanski koledar. Tako je 31. januarju 1918 sledil 14. februar. Odločil sem se, da bom dogodke v Rusiji pred 31. januarjem 1918 označeval po starem koledarju, tiste po tem datumu pa po novem; kjer bi lahko prišlo do nejasnosti, sem dodal oznaki »SK« in »NK«.

Za zapis ruskih besed in imen v angleščini sem uporabljal pravila Kongresne knjižnice za transkripcijo ruskih besed in imen v angleščino ter ohranjal moške in ženske končnice ruskih priimkov (npr. Grigorij Rasputin, Marija Rasputina). V primerih, ko so posamezniki bolj znani po angleških različicah svojega imena, kot npr. car Nikolaj II., sem uporabil te različice in ne transkripcij izvirnih imen.

[Op. prev.: pri zapisu ruskih besed smo se v slovenskem prevodu držali pravil za transkripcijo ruskih besed, kot so določena v slovenskem pravopisu.]

UVOD: SVETI HUDIČ?

Na jasen pomladni dan leta 1912 je Sergej Prokudin-Gorski prenašal svojo veliko kamero na trinožniku navzdol po bregovih reke Ture v odročno sibirsko vas Pokrovsko. Prokudin-Gorski je bil eden velikih izumiteljev med fotografi svojega časa; razvil je tehniko snemanja živobarvnih fotografij, ki so carja Nikolaja II. tako prevzele, da je fotografu naročil, naj poslika njegovo carstvo v vsem njegovem pisanem sijaju.

Njegova kamera je ujela značilen podeželski prizor tiste dobe. Bela vaška cerkev, ki se sveti v soncu, se dviga nad preproste hiše in skednje, grobe rjave in sive stavbe iz brun, zgrnjene okoli nje. V enem od okenskih okvirjev ždi korito z rdečimi rožami, morda geranijami, osvetljenimi pred temnimi šipami. Nekaj krav se brezbrizno pase na zaplatah zelenja, ki je pognalo iz zemlje po še eni dolgi sibirski zimi. Na bregu reke je objektiv ujel ženski v pisanih oblačilih pri vsakdanjih opravkih. V blatu tiči samotni čoln, pripravljen za naslednje ribarjenje na Turi. Prizor spominja na mnoge brezimne vasi, ki jih je poslikal Prokudin-Gorski v zadnjih letih carske Rusije.

Vendar se je ta vas razlikovala od drugih in Prokudin-Gorski je vedel, kaj pričakujeta od njega car in carica: da bo v svojo veliko pregledno zbirko vključil Pokrovsko, domačo vas najbolj znanega Rusa tistega časa, človeka, ki se je spomladi 1912 znašel v središču škandala, zaradi katerega se je Nikolajeva vladavina omajala bolj kot kdaj pred tem. Govorice o njem so krožile že leta, zdaj pa so si ga carjevi ministri in politiki v državni dumi, ruski ustavodajni skupščini, prvič drznili javno imenovati in zahtevati, naj dvor pove deželi, kdo točno je ta človek, in pojasni njegovo razmerje do prestola. Govorilo se je, da pripada čudni verski ločini, ki se predaja najbolj zavrženim oblikam spolnih nenravnosti; ta hinavski

svetnik je menda naplahtal carja in carico, da sta ga sprejela kot duhovnega vodjo, si podredil rusko pravoslavno cerkev in jo zlorabil za svoje izprijene namene, on, umazani kmet, ki mu ni uspelo le utreti si pot na dvor, temveč je s prevarami in prekanjenostjo postal resnična oblast za prestolom. Mnogi so začeli verjeti, da predstavlja resnično nevarnost za cerkev, monarhijo in celo za samo Rusijo. Ta človek je bil Grigorij Jefimovič Rasputin.

• 14

Vse to je moral tistega dne premlevati Prokudin-Gorski. Ni namreč fotografiral katerekoli naselbine; šlo je za Rasputinov domači kraj. Prokudin-Gorski je fotografiral vas Pokrovsko za carja, vendar je zanimivo, da v posnetek ni zajel hiše njenega najbolj razvpitega sina. Veliki fotograf je poskrbel, da je ostala zunaj objektivna; morda je hotel tako na svoj način povedati, kaj si misli o človeku, o katerem Rusija nikakor ni mogla nehati govoriti.

Rasputinova življenjska zgodba je ena najbolj nenavadnih v moderni zgodovini. Bere se kot pravljica. Neznani, neizobražen kmet iz sibirskdivjine zasliši božji glas in se poda na iskanje prave vere; pot ga mnogo let vodi preko ogromnih ruskih prostranstev, dokler ga nazadnje ne pripelje v carsko palačo. Carska družina ga sprejme medse, očarana nad njegovo pobožnostjo, nezmotljivim vpogledom v človeško dušo in njegovimi preprostimi kmečkimi navadami. Čudežno reši življenje dediču prestola, vendar navzočnost tega obstranca in vpliv, ki ga ima na carja in carico, ujezita velikaše carstva, ki ga zvabijo v past in umorijo. Mnogi so verjeli, da je sveti mužik predvidel svojo smrt in prerokoval, da bo, če se mu zgodi kaj hudega, car izgubil svoj prestol. Tako se je tudi zgodilo, carstvo, ki mu je nekoč vladal, pa je za mnogo let zabredlo v nepopisno krvoprelitje in bedo.

Že preden so Rasputina v sanktpeterburški kleti ob koncu leta 1916 na grozovit način umorili, je bil v očeh večine sveta poosebljeno zlo. Govorilo se je, da njegova zloba nima meja enako kot njegova pohota, ki je menda ni bilo mogoče nasiti-

ti, ne glede na to, koliko žensk si je vzel v posteljo. Surovi, pijani satir z obnašanjem domače živali pa je premogel naravno zvitost ruskega kmeta in je vpričo carja in carice znal zaigrati preprostega božjega moža. Zavedena od njega sta verjela, da lahko reši njenega sina, carjeviča Alekseja, in z njim tudi dinastijo. Sebe in carstvo sta mu izročila v roke, on pa je v svojem pohlepu in pokvarjenosti izdal njuno zaupanje in s tem uničil monarhijo, Rusijo pa pahnil v propad.

Rasputin je mogoče najbolj znano ime v ruski zgodovini. Posvečeno mu je na ducate življenjepisov in romanov, filmov in dokumentarcev, gledaliških del, oper in muzikalov. Njegove podvige so opevali v popevkah, od ansambla The Three Keys z jazzovsko pesmijo »Rasputin (The Highfalutin' Loving Man)« iz leta 1933 do diskografske uspešnice Boney M iz leta 1978: »Ra Ra Rasputin, lover of the russian queen... Ra Ra Rasputin, Russia's greatest love machine.« Obstaja nešteto krčem, restavracij in nočnih klubov, poimenovanih po njem, Rasputinovo programje (kratice za **Real Time Acquisition System Programs for Unit Timing in Neuroscience**), serija stripov ter plastična otroška igrača. Je zvezda najmanj dveh videoigric (Hot Rasputin in Shadow Hearts) ter nastopa v japonskih stripih manga in animacijah. Obstajata »Staro Rasputinovo carsko temno pivo« in, kar ne preseneča, tudi vodka Rasputin. Rasputinovo življenje je bilo celo osnova za drsalno predstavo iz leta 1991, v kateri sta nastopila ruska drsalca Natalija Bestemjanova in Andrej Bukin. Popularna kultura je nastlana z Rasputinom.

Stoletje po svoji smrti ostaja Rasputin v ljudskih predstavah »nori menih« ali »sveti hudič«, bistroumno nesmiselno, vendar pomenljivo poimenovanje, ki si ga je izmislil ruski duhovnik Iliodor, eden od njegovih najtesnejših prijateljev in pozneje najhujših sovražnikov. Ob vsem, kar je bilo v zadnjih sto letih povedano o Rasputinu, se zdi, da ni kaj dodati. Pa je to res?

Padec Sovjetske zveze leta 1991 je pospremlilo zavzeto in včasih mučno revidiranje ruske preteklosti. Junaki starega režima

so postali zlobneži, zlobneži pa junaki, pač v enem od nihajev, po katerih je Rusija poznana. Nič ne prikazuje te menjave bolje kot odnos do carja Nikolaja II. in njegove žene, Aleksandre: pod sovjeti so ju zaničevali kot razredna sovražnika, leta 2000 pa ju je Ruska pravoslavna cerkev skupaj z njunimi petimi otroki razglasila za svetnika in njuni posmrtni ostanki so bili nadvse slovesno prekopani v Petropavlovsko katedralo v Sankt Peterburgu poleg zgodnejših ruskih carjev.*

V tem celostnem prevrednotenju ruske zgodovine Rasputin ni ostal pozabljen. Nova generacija zgodovinarjev se je lotila dela za ugotovitvami o tem, kdo je po njihovem resnični Rasputin.¹ Zgodbe, ki so jih pripovedovali o njem v preteklem stoletju, pišejo, niso nič drugega kot kup laži, polresnic in izkrivljanj, ki so jih napletli njegovi sovražniki. Zatrjujejo, da je bil Rasputin žrtev največje klevete v zgodovini. Bil je predan soprog in oče, pošten božji služabnik, pobožen pravoslavni kristjan, ponižen ruski kmet, navdihnjen z božanskimi videnji, ki je dal svoje posebne darove na razpolago carski družini in svoji ljubljeni Rusiji. Pripovedke o njegovi razuzdanosti, pitju, podkupljivosti in vmešavanju v državne zadeve niso nič drugega kot čenče.

Kampanja proti Rasputinu je bila del širše vojne proti monarhiji, ki so jo vodile sovražne sile, odločene, da uničijo ne le dinastijo Romanovih, temveč samo Sveto Rusijo. Napačno podobo Rasputina hudiča so naslikali, da bi spodkopali legitimnost in posvečeni obstret prestola ter tako zanetili revolucijo; ta bo prinesla na oblast fanatično tolpo brezbožnih komunistov, ki so se zakleli, da bodo izbrisali rusko pravoslavje in posvečena izročila dežele. Po tej razlagi je bil Rasputin posebljenje pristne ljudske vere, preprost pobožen kmet, ki je svoja prepričanja plačal z lastnim življenjem. Vplivni pravoslavni duhovnik Dmitrij Dudko, ki so ga pod sovjetsko obla-

* Razen posmrtnih ostankov carjeviča Alekseja in njegove sestre, velike kneginje Marije, ki jih hranijo v nekem ruskem depoju na zahtevo ruske pravoslavne cerkve, ker ta še vedno dvomi o njihovi istovetnosti.

stjo trpinčili in zapirali, je dejal: »V Rasputinovi osebi vidim celotno rusko ljudstvo – pretepajo ga in pobijajo, pa še vedno ohranja svojo vero, tudi ko to pomeni smrt. In s to vero bo zmagalo.« Priljubljena pevka Žana Bičevska je šla še dlje in označila Rasputina za velikega ruskega mučenca. V zadnjih letih so se pojavile ikone z Rasputinovo podobo, pogosto naslikano poleg članov carske družine, in skupine znotraj pravoslavne cerkve so zahtevale njegovo kanonizacijo. Zadeva je postala dovolj resna, da so sklicali posebno sinodalno komisijo, ki je po nekaj letih preiskovanja in razpravljanja leta 2004 odsvetovala razglasitev Rasputina za svetnika. Po mnenju metropolita Juvenalija, ki je govoril v imenu komisije, je še vedno preveč dvomov v zvezi z Rasputinovimi možnimi povezavami z mističnimi ločinami, pa tudi z obtožbami o pijanstvu in nemoralnem vedenju. Posebna veja cerkve, Prava Ruska pravoslavna cerkev, samooklicana naslednica tako imenovane Cerkve iz katakomb, ki se je v dvajsetih letih 20. stoletja ločila od uradne ruske pravoslavne cerkve, pa je leta 1991 razglasila Rasputina za svetnika. Zdi se, da so Rusi glede vprašanja o Rasputinovi svetosti razdeljeni.²

17 ■

Poleg odvratnega antisemitizma in preganjavične ksenofobije, ki prežemata novo nacionalistično upodabljanje Rasputina, predstavlja širšo težavo nadomeščanje enega mita z drugim: Rasputin hudič je postal Rasputin svetnik. Nihalo je znova zaneslo v drugo smer. Nobena podoba ni prepričljiva in človeku se zastavlja vprašanje: Kdo je bil torej v resnici Rasputin?

Na Rasputina sem naletel, ko sem pisal neko zgodnejšo knjigo o usodi ruskega plemstva po ruskih revolucijah leta 1917. Med raziskovanjem zadnjih let starega režima me je vedno znova osupnila Rasputinova vsepovsodnja navzočnost. Ne glede na vir, ki sem ga bral, bodisi da je šlo za osebno korespondenco, dnevnike, časopise, spomine ali politične razprave, povsod je bil Rasputin. Ni se mu bilo mogoče izogniti. Kot je o svojem času brez pretiravanja pripomnil simbolistični pesnik

Aleksander Blok: »Rasputin je vse, Rasputin je povsod.«³ Nič v desetletjih mojega študija in raziskovanja ruske zgodovine me ni pripravilo na to. V veliki meri so to povzročili predsodki akademskega sveta, sredi katerega so me urili: v očeh izvedencev za Rusijo Rasputin ni obstajal kot predmet, vreden preučevanja. Bil je preprosto preveč razvpit, preveč znan zunaj univerze, da bi ga resno jemali. Držal se ga je karnevalski zadah, bil je pojava, ki jo je bilo bolje prepustiti piscem romanov ali trivialnih zgodovinskih del. Tega predsodka sem se nevede navzel tudi sam. Vseeno pa sem spoznal, da se v zvezi z možakarjem ne morem otresti vedno močnejše radovednosti, in več kot sem prebral, bolj sem spoznaval, kako pomemben je bil za zgodovino zadnjih pripadnikov dinastije Romanov in za zlom carske Rusije. Ko se mi je Rasputin enkrat zalezal v možgane, mi ni več dal miru.

Po padcu Romanovih 11. marca 1917 je začasna vlada ustanovila Izredno preiskovalno komisijo za pregled službenih zlorab, ki so jih zakrivali nekdanji ministri, vodilni državni uradniki in drugi funkcionarji tako v javni upravi kot v vojski in mornarici.* Med njenimi zadolžitvami je bilo tudi razkrivanje domnevnega Rasputinovega pogubnega vpliva na državne posle. Na zaslišanje pred Komisijo so privedli ducate ministrov, dvorjanov in Rasputinovih prijateljev, med katerimi je vlada mnoge vtaknila v ječo. V ozračju zaničljivega sovraštva do starega režima se je mnogo zaslišanih poskušalo rešiti tako, da so slikali Rasputina v najslabši možni luči ter dokazovali, kako so vedno nasprotovali njegovemu vplivu, in da je bil prav on odgovoren za gnilobo v jedru carske vladavine, ki je povzročila padec monarhije. V krčevitem prizadevanju, da bi na Rasputina preložili vse, kar so sami zakrivali, so iz njega naredili grešnega kozla, poglobitnega krivca za bedo Rusije. Ta strategija je postala glavni pripev večine zapisov o Rasputinu; najboljši primer takega pisanja je morebiti *Izgu-*

* V nadaljevanju bo omenjana kot Komisija.

bljeni sijaj kneza Jusupova, spomini Rasputinovega morilca, v katerih je njegova žrtev postala Satan v lastni osebi.

Stoletje po svoji smrti ostaja Rasputin ovit v mit, v bistvu neviden pod vsemi marnjami, obrekovanjem in podtikanji, ki so jih nagrmdali čezenj. Ob branju njegovih življenjepisov se nisem mogel otresti občutka, da ne vidim človeka, kakršen je bil, temveč predstave drugih, dvodimenzionalne karikature brez vsake globine, nezapletene stvore brez srčnega utripa. Del težave je predstavljalo dejstvo, da so bili Rasputinovi arhivi v Sovjetski zvezi večji del 20. stoletja zaprti za raziskovalce, zato so pisci vsakokrat znova navajali vedno iste, po številu omejene že objavljene vire, neprestano ponavljajoče iste anekdote in zgodbe. To se je spremenilo šele v zadnjih letih: ruski arhivi so se končno začeli odrejati svojim skrivnostim.

Že od začetka sem vedel, da se bom mogel približati resničnemu Rasputinu samo tako, da bom šel nazaj v arhive in poiskal dokumente, ki so nastali med njegovim življenjem, preden se je mit o Rasputinu docela izoblikoval. Izkazalo se je, da sem se lotil nečesa nenavadno težavnega. Sled me je vodila v sedem držav, od Sibirije in Rusije preko Evrope in končno v Združene države. Prva dolžnost vsakega življenjepisca je, da ugotovi očitna, objektivna življenjska dejstva, nekaj, kar je našemu poznavanju Rasputinovega življenja manjkalo. Zato sem iskal vsak najmanjši podatek, ki bi mi pomagal trdno umestiti Rasputina v njegov svet: kje je bil kateregakoli dne, kaj je počel, s kom se je sestal, o čem sta govorila. Hotel sem slediti Rasputinu skozi čas, da bi ga izvlekel iz omamnih hlapov mita na zemljo, v plehkost vsakdanjega življenja. Samo tako, se mi je zdelo, bom Rasputina človeka ločil od Rasputina legende.

Ko sem hodil po stopinjah tega izmikajočega se resničnega Rasputina, pa se mi je postavljalo na pot nekaj zanimivega. Globlje kot sem raziskoval, bolj prepričan sem postajal, da eno najpomembnejših dejstev o Rasputinu, tisto, zaradi česar je postal tako izjemna in mogočna osebnost, ni toliko v tem, kaj je počel, temveč v tem, kar so mislili, da počne. Nihče ni

mogel z gotovostjo poznati Rasputinovega izvora, njegovega spolnega vedenja, njegovih morebitnih povezav s skrivnimi verskimi ločinami in, kar je še pomembnejše, obsega njegovega vpliva na dvoru in narave njegovih odnosov s carjem in carico. Najpomembnejša resnica o Rasputinu je bila tista, ki so jo Rusi prenašali naokoli v svojih glavah.

Lev Tihomirov, radikalni revolucionar, ki je postal v zadnjih letih 19. stoletja konservativni monarhist, je to ključno dejstvo v začetku leta 1916 zapisal v svoj dnevnik:

Pravijo, da so carju v obraz povedali, da Rasputin uničuje dinastijo. Na svarilo je odgovoril: »Oh, to je bedast nesmisel; njegovo pomembnost so močno pretirali.« Docela nerazumljivo stališče. Kajti prav od tod prihaja uničenje, iz silovitega pretiravanja. V resnici ni važno, kakšne vrste vpliv ima Griška na carja, temveč to, kakšen vpliv ljudje mislijo, da ima nanj. Natančno to spodkopava veljavo carja in dinastije.⁴

Spoznal sem, da bi Rasputina razumeli docela napačno, če bi ga ločili od mitov, povezanih z njim. Ni Rasputina brez zgodb o Rasputinu. Zato sem marljivo izbrskal vse te zgodbe, tako tiste, o katerih se je šušljalo med dvorjani v palačah Romanovih, kot opolzke čenče, ki jih je nosilo po plemiških salonih Sankt Peterburga, žgečkljiva poročila v bulvarskem tisku in pornografske šale, ki so si jih pravili ruski trgovci in vojaki. Ko sem sledil govoricam o Rasputinu, sem lahko dojel, kako je nastajal mit o Rasputinu, kdo ga je gradil in zakaj.

Zgodba o Rasputinu je tragedija, in to ne tragedija enega samega človeka, temveč celotnega naroda, kajti iz njegovega življenja – z vsemi njegovimi boji v zvezi z vero in moralo, užitek in grehom, tradicijo in spremembami, dolžnostjo in oblastjo ter njunimi omejitvami – in iz njegovega krvavega, nasilnega konca lahko razberemo zgodovino same Rusije zgodnjega 20. stoletja. Rasputin ni bil ne zlodej ne svetnik, vendar zaradi tega ni nič manj znamenit in njegovo življenje za zaton carske Rusije nič manj pomembno.

Prvi del
SVETI ROMAR
1869–1904

1. ZAČETKI

Sibirijo na severu obroblja Arktični ocean, na jugu pa ogromna srednjeazijska stepa. Razteza se skoraj tri tisoč milj daleč od Uralskega gorovja do Pacifiškega oceana. Vlak potrebuje za vožnjo iz Moskve na Ural približno en dan in eno noč, od tam pa še pet dni do pacifiške obale. Če bi prestavili celotne sosednje Združene države v središče Sibirije, bi še vedno ostalo prostih skoraj 2 milijona kvadratnih milj. To je dežela borovih in brezovih gozdov, jezer in močvirij, ki v vrsti mogočnih rek odtekajo na sever proti Arktiki. Sibirija je dežela skrajnosti: temperature lahko nihajo za vrtoglavih 188 stopinj, od najnižjih -95 stopinj Fahrenheita (-71 stopinj Celzija) pozimi do 93 stopinj (34 stopinj Celzija) poleti. To so surovi, neizprosni kraji.

Že v najzgodnejših časih je ta širna, odročna dežela burila domišljijo tujcev. Govorilo se je, da tam starši koljejo in jedo svoje otroke. Krožile so pripovedi o Sibircih, ki umro, ko se jim smrkelj iz nosu cedi po telesu in jih primrzne k tлом. Nekateri so trdili, da ljudje v Sibiriji nimajo glav; oči imajo na prsih, usta pa med rameni. Še celo v 18. stoletju so mnogi prezirali sibirske običaje in nravi. Potem ko je francoski astronom Jean-Baptiste Chappe d'Auteroche leta 1761 obiskal Tobolsk, zgodovinsko prestolnico Sibirije nedaleč od Rasputinove rojstne vasi, je zapisal, da »je med navadnimi ljudmi običaj, da ležijo vsi skupaj, moški, ženske in otroci, brez vsakega občutka sramu. Ker se jim strasti zbudijo ob tistem, kar vidijo, se oba spola zgodaj začneta predajati razvratu.«¹ Sibirija je bila dolgo sopomenka za trpljenje zaradi nešteti tisočev zapornikov, ki so jih tja pošiljali carji in pozneje komisarji, bodisi v izgnanstvo – *ssylka* – ali pa v mnogo hujšo *katorgo* – na prestajanje kazni. Običajni zločinci, revolucionarji in drugi

prevratniki so stoletja korakali po tako imenovani »cesti verig«, ki jih je vodila iz Rusije čez Ural.

Vendar iz Rusije v Sibirijo niso vsi odhajali pod prisilo. Mnogim je Sibirija pomenila priložnost za boljše življenje. Ruska širitev v Sibirijo se je začela v 16. stoletju; poganjali so jo gospodarski interesi ter lakota po zlatu, krznu različnih živali, posebej soboljevini, ki je je bilo neizčrpno mnogo in je prinašala neznanske dobičke. S trgovino s krznom so mnogi pravljivično obogateli in gospodarski ustroj je narekoval širitev. Kakor se že sliši nesmiselno, je Sibirija pomenila tudi svobodo, kajti vzhodno od Urala ni bilo tlačanstva in roka države je bila lažja, če že ne rečemo pravična. Ko so v 17. in 18. stoletju ruskim tlačanom nalagali čedalje hujša bremena, je vedno več kmetov bežalo v Sibirijo. Med letoma 1678 in 1710 je število kmečkih gospodinjstev v Sibiriji zraslo za skoraj 50 odstotkov, medtem ko je v istem obdobju v Rusiji upadlo za 25 odstotkov. Na drugi strani Urala ni bilo gospode, ki bi ji kmet dolgoval sadove svojega dela. Svoboda je prinesla v življenje na ruskih mejah tudi podivjanost in brezzakonje. Sibirija je bila stoletja divji zahod ruskega carstva. Carski vojaški upravitelji so bili podkupljivi, pokvarjeni in nasilni tako kot tudi mnogi trgovci in nastavljalci pasti. Trgovali niso samo s krznom, temveč tudi z ženskami in žganjem. Nasilje je bilo splošno življenjsko dejstvo.²

Rusi, ki so si drznili pobegniti v Sibirijo, so spadali med najbolj delavne podanike carstva. Neki angleški popotnik, ki je leta 1861 prečkal Sibirijo na poti na Kitajsko, je opozarjal na »nezgrešljivo samostojnost v njihovem vedenju«. To ni bilo tisto, kar je videl v Rusiji z vso njeno »revščino, zanemarjenostjo in bedo«. Dodal je, da »razmere, v katerih živijo njihove družine, izdajajo določeno samospoštovanje«. Njihove vasi so premogle »grobo udobje« in čutiti je bilo, da so ti ljudje voljni tvegati v upanju na nekoliko boljše življenje.³ Premogli so določen pogum, dostojanstvo in občutek,

da so odgovorni za svoje življenje, kar je ruskim tlačanskim kmetom zahodno od Urala manjkalo.

Izosim, Fjodorjev sin, je bil eden ruskih pionirjev, ki so si v 17. stoletju drznili oditi v Sibirijo. Kot reven kmet brez zemlje iz vasi Palevici na reki Vičegdi, pritoku Severne Dvine, približno osemsto milj severovzhodno od Moskve, je Izosim skupaj z ženo in tremi sinovi – Semjonom, Nazonom in Jevsejem – prekoračil Ural in se okoli leta 1643 naselil v obmejni postojanki Pokrovsko.

Pokrovsko so ustanovili leto poprej na ukaz krajevnega nadškofa in v njem je ob času Izosimovega prihoda živelo približno dvajset kmečkih družin. Pokrovsko leži na zahodnem bregu vzvalovane reke Ture ob poštni cesti, ki povezuje mesti Tobolsk in Tjumen. Rabilo je za postajališče, kjer so si lahko kočijaži odpočili in zamenjali konje. Kraj je dobil ime po cerkvi Device Marije, posvečene prazniku, imenovanem *pokrov Presvjatoj Bogorodici*, ki so jo tam zgradili vaščani. Tamkajšnji kmetje so se preživljali z lovom na lisice, medvede, volkove in jazbece v okoliških gozdovih ter ribolovom v Turi in mnogih bližnjih jezerih, kjer so lovili kečige, ščuke in jesetre. Obdelovali so tudi zemljo, gojili domače živali in strojili usnje. V tem delu Sibirije so ljudje sorazmerno dobro živeli, v udobnih lesenih hišah – mnoge so bile dvonadstropne. Leta 1860, približno ob času, ko se je rodil Rasputin, je imelo Pokrovsko kakih 1000 prebivalcev, ki so živeli v približno 200 hišah. Vas se je ponašala z nekaj sirarnami in hlevi, pekarnami, krčmami in gostišči, tržnicami, žagami, kovačnico in majhnim šolskim poslopjem.⁴

Stari vaški zapisi ne navajajo nobenega priimka za Izosima, njegov sin Nazon pa je leta 1650 privzel priimek »Rosputin«. Ni jasno, zakaj si ga je izbral. Morda je imel vzdevek Rasputa (Rosputa), ta pa je prešel v obliko Rasputin (kot so besedo črkovali v 19. stoletju), ki je bila tedaj v Sibiriji dokaj razširjena. Ne glede na to je le nekaj Nazonovih potomcev privzelo

in obdržalo priimek Rasputin skozi več rodov.⁵ Potomec tega Nazona Rasputina osem rodov pozneje je bil Grigorij.

Rasputinov priimek je bil predmet neskončnih razprav, večinoma na osnovi napačnih podatkov in pospremljanih s številnimi netočnostmi. V mnogih od njih so iskali povezavo z rusko besedo *rasputnik* – izprijenec ali z glagolom *rasputničat'* ki označuje razuzdano vedenje – kot da bi Rasputinov priimek izviral iz njegove moralne izprijenosti ali pa bi ga dobil pozneje zaradi svoje razvpiteosti. Zlonamerna podtikanja so ga zasledovala vse življenje. *Evening Times* je na primer decembra 1911 objavil trditev, da je dobil vzdevek »Rasputin« zaradi svoje mladostne razuzdanosti, uraden pa je postal, ko so mu ga vpisali v potni list. Še dandanes nekateri zgodovinarji trdijo, da je Rasputinov priimek posledica dolgoletne izprijenosti njegove družine.⁶

• 26

Izvor priimka je nejasen. Če ga je prvi nosil prednik, ki je bil rasputnik, Rasputinova družina nikakor ni bila nič nenavadnega glede na to, koliko ljudi v Sibiriji se je tako pisalo. Vendar obstajajo drugi, bolj verjetni izvori. *Rasputa* ali *rasputje* pomeni razpotje in v davnih časih so verjeli, da na takšnih krajih strašijo zli duhovi; morda so z vzdevkom označevali ljudi, o katerih so mislili, da so v stiku s temi silami. Obstaja tudi staro rusko reklo »poslati norca na razpotje«, kar pomeni obračati se na neodločneža. Potem je tukaj še neprevedljiva ruska beseda *rasputica*, ki označuje mokro, blatno pomladansko obdobje, ko postanejo ruske ceste neuporabne. Možno je, da so otroka, rojenega v tem času, klicali Rasputa.⁷ Kakršenkoli že je izvor priimka Rasputin, so ga Grigorij in ostali člani njegove družine dobili z rojstvom in jim ni bil nikoli podeljen kot označevalec njihovega značaja.

Jefim Rasputin, Grigorijev oče, se je rodil v Pokrovskem leta 1842. Viri ga opisujejo kot »čokatega, značilnega sibirskega kmeta«, »tršatega, razmršenega in sključenega«, medtem ko je neki politični izgnanec Jefima, ki ga je srečal okoli leta 1910, označil za »zdravega, delovnega in živahnega starca«.⁸

Prebijal se je tako, da je počel različne stvari – ribaril je, kmetoval, kosil. Nekaj časa je garal kot nakladalec na čolnih, ki so vozili po rekah Tura in Tobol, nato pa je dobil državno službo prevoznika ljudi in blaga med Tobolskom in Tjumnom. Z denarjem je bil Jefim običajno na tesnem; nekoč so ga zaprli, ker ni plačal davkov. V zvezi z njegovim značajem si viri nasprotujejo. Bil je starešina v vaški cerkvi in neki krajan je govoril o Jefimovem »učenem razgovarjanju in modrosti«, medtem ko so drugi opazili njegovo nagnjenje do »močne vodke«. ⁹ Ne glede na svoje pijančevanje se je Jefim znotraj vasi polagoma vzpenjal. Uspelo mu je kupiti kos zemljišča in kak ducat krav ter skoraj dvajset konj; to sicer ni pomenilo bogastva, vendar je bil po merilih ruskega kmetstva vsaj premožen.

27 ■

V cerkvenih arhivih je zabeleženo, da se je Jefim 21. januarja 1862 oženil z Ano Paršukovo iz vasi Usalka. Bila je dve leti starejša od njega. V naslednjih letih je bilo nekaj rojstev in prav toliko smrti. Med letoma 1863 in 1867 je Ana rodila štiri otroke – tri deklice in enega dečka – vendar noben od njih ni živel več kot nekaj mesecev. Prvi preživeli otrok je bil deček, ki se je rodil 9. januarja 1869, skoraj sedem let po dnevu njune poroke. Desetega so ga krstili za Grigorija v čast svetemu Gregoriju iz Nise, krščanskemu mistiku iz 4. stoletja, čigar praznik obhaja Ruska pravoslavna cerkev na ta dan. Poleg Ane, Jefima in njunega dojenčka sta bila v cerkvi tudi boter in botra, Jefimov starejši brat Matvej in neka ženska, po imenu Agafja Alemasova. ¹⁰

Sledilo je še dvoje ali troje otrok. Leta 1874 je Ana rodila dvojčka, ki sta oba umrla nekaj dni po rojstvu, nato je morda prišel deveti otrok, deklica Feodosija, rojena leta 1875, ki je preživela do odraslih let. Iz obstoječih zapisov ni jasno, ali sta bila z Grigorijem brat in sestra ali v bolj oddaljenem sorodstvu, vendar sta bila v tesnih odnosih. Bil je priča na njeni poroki leta 1895 in pozneje boter njenima otrokoma. Večkrat ponovljena zgodba, da je imel Rasputin brata ali bratranca

Dmitrija, ki je utonil, Rasputin pa naj bi ob njegovi smrti napovedal svojo lastno, je čista izmišljotina.¹¹

Celotna Rasputinova mladost, pravzaprav približno prvih trideset let njegovega življenja, je črna luknja, o kateri ne vemo skoraj ničesar; to dejstvo je omogočilo nastanek vsakovrstnih izmišljenih in pretiranih zgodb. Leta 1910, na vrhuncu enega od zgodnjih škandalov v zvezi z Rasputinom, je časopis *Rusko jutro* objavil zgodbo s trditvijo, da so raziskovalci odkrili nezaslišane podrobnosti iz življenja Rasputinovih staršev. Jefim, je pisalo v članku, je bil »pohoten razuzdanec«, ki je zahteval od žene, da se mu vdaja tudi med nosečnostjo. Ko se je Ana nekoč poskušala upreti, je zarjovel nanjo: »Iztisni ga, pohiti in ga iztisni!« In tako so vaščani malega klicali Iztisnjeni Griška.¹² Govorilo se je tudi, da je Jefim proti koncu Anine nosečnosti, ko je imela že velik trebuh, vztrajal, naj mu dovoli, da si jo vzame analno, čemur je bil menda priča neki moški, ki je delal pri hiši; ta je menda pripovedoval zgodbo po vasi.¹³ S tovrstnimi izmišljotinami so poskušali zbuditi sum, da je bila spolna izprijenost v Rasputinovi družini nekaj običajnega.

Vemo, da Rasputin ni imel nobene formalne izobrazbe in je do zgodnje odraslosti ostal nepismen. To ni bilo nič nenavadnega. Večina kmetov, ki so delali na zemlji, je redko zašla v šolo in leta 1900 je znašala stopnja pismenosti v Sibiriji 4 odstotke, v celotnem carstvu pa komaj 20 odstotkov. Prav tako niso hodili v šolo niti Rasputinovi starši. Po ljudskem štetju iz leta 1897 nihče v gospodinjstvu Rasputinovih ni bil pismen.¹⁴ Mali Grigorij je tako kot drugi dečki v Pokrovskem pomagal očetu, kakor hitro je mogel. Naučil se je ribariti, skrbeti za živino, delati na polju. Ob nedeljah je skupaj s svojo družino hodil v cerkev. Tako je bilo življenje povprečnega kmeta in iz virov, ki so nam na razpolago, ne sledi, da bi bilo Rasputinu namenjeno količkaj drugačno življenje kot njegovim prednikom.

Prav zato, ker je o Rasputinu v tem obdobju znanega tako malo, so mogli drugi prosto prikrajati svoje različice življenja v hiši Rasputinovih. Značilen je opis v *Petrograjskem listu* decembra 1916:

Vas svetega moža je bila revna in zapuščena. Njeni prebivalci so bili na posebno slabem glasu, celo po sibirskih merilih. Brezdelneži, goljufi, konjski tatovi. In Rasputinovi so bili prav taki kot vsi drugi in takšen bi postal tudi on, takoj ko bi malo zrasel.

V mladosti je bil Rasputin nenavadno neposrečen. Smrdelo mu je iz ust, nerazločno je blebetal, bil je neznanško umazan, tat in bogokletnik, strašilo svoje rojstne vasi.¹⁵

29 ■

Petrograjski list ga je razglašal za pridaniča, ki ga je oče zaradi njegove lenobe neprestano pretepal. Najresnejša obtožba je bila vendarle, da je bil mladi Rasputin tat in da zapiski krajevne uprave dokazujejo, da so mu sodili z obtožbo za krajo konj in krivo pričanje.

Pavel Raspopov iz Pokrovskega je leta 1917 povedal Komisiji nekaj podobnega o Rasputinovi osebnosti in navadah. V mladosti sta skupaj ribarila, je izjavil, in noben drug mladenič ni hotel biti skupaj z Rasputinom. Pri jedi mu je iz nosa kar naprej teknel smrkelj in ko je kadil pipo, se mu je iz ust cedila slina. Rasputina so nagnali iz zadruge, je izjavil Raspopov, po tistem, ko so ga zalotili pri kraji skupne vodke.¹⁶ Obstajajo tudi poročila o tem, da je kradel seno in drva, najbolj razširjena pa je bila obtožba, češ da je Rasputin kradel konje, kar je v predrevolucionarni Rusiji veljalo za posebno hud prestop.¹⁷ Kot toliko zgodb v zvezi z Rasputinom je tudi ta rasla z vsako ponovitvijo. Če je ob prvi omembi Rasputin enkrat ali dvakrat kradel konje, se je pozneje govorilo, da je potomec mnogih generacij konjskih tatov. Švedski skladatelj Wilhelm Hartevelde, ki je Rasputina srečal več kot enkrat, je po njegovi smrti rekel, da se je rodil v družini konjskih tatov. Jefim naj bi Grigorija izučil družinskega posla, kakršen je pač ta bil, in

menda je bil zelo ponosen na sina, ki je pri šestnajstih letih zaslovel kot eden najboljših konjskih tatov v okolišu. Knez Feliks Jusupov je v svojih vplivnih spominih zapisal podobno pripombo.¹⁸ Če bi bila katerakoli od teh zgodb resnična, bi zapustila kakšno sled v arhivih v Tobolsku ali Tjumnu, vendar zgodovinarji tam niso našli niti ene same omembe Rasputina ali obtožbe proti njemu, čeprav so se trudili po svojih najboljših močeh.¹⁹

• 30

Vseeno pa obstaja dokaz, da je bil Rasputin nebrzdan mladec. Podrobnosti, ki so jih za poročilo žandarjev v Tjumnu za leto 1909 prispevali krajani Pokrovskega, potrjujejo, da je zagrešil Rasputin »različne prestopke«, in sicer, da se je rad opijal in da je zakrivil vrsto »malih tatvin«, preden je izginil in se vrnil kot drug človek.²⁰ Datum na listini je pomemben, kajti nastala je mnogo preden je začel Rasputin postajati znan in je zato bolj verjetno – vsaj deloma – verodostojna in vaščani niso preprosto dali žandarjem tistega, za kar so upali, da bi uradniki radi slišali.

Potem je tukaj še vrsta listin, ki so doslej neopažene ždele v arhivih v Tobolsku. Če naj verjamemo uradni preiskavi, sta proti koncu junija 1914 iz prestolnice v okrajno upravo (*volostnoe pravlenie*) v Pokrovskem prišla neki novinar in njegov tajnik, ki sta trdila, da sta pooblaščenca generalnega gubernatorja v Sankt Peterburgu z nalogo poiskati uradni dokaz za Rasputinovo mladostno krajo konj. Nameščenev v uradu, mož z imenom Nalobin, je bil preveč prestrašen, da bi zahteval uradni dokaz za njuno istovetnost. Pregledal je vaško »Knjigo dozdejšnjih obsodb« in jima povedal, da Rasputina nikoli niso zaprli ali kaznovali za noben tovrstni prestopok. Vendar je omenil, da ima listino, na kateri je zapisano, da je dal leta 1884 okrajni načelnik (*volostnoj staršina*) petnajstletnega Rasputina za dva dni zapreti v ječo, ker se je ta do njega »nespoštljivo vedel«. To, jima je povedal, je bila edina uradna omemba Rasputinove zločinske preteklosti. Nalobin je prosil možka, naj podpišeta potrdilo, da sta dobila podatke, vendar

sta odklonila in odhitela proč.²¹ Ko je Rasputin izvedel, kaj je storil Nalobin, je bil besen in je zahteval, naj gubernator v Tobolsku zadevo razišče. Preiskava je pokazala, da je Nalobin moškima resnično pokazal vaško knjigo z obremenilnimi podrobnostmi. Zaradi napake, ki jo je Nalobin zagrešil s tem, da ni zahteval veljavnega dokaza o njuni identiteti, so ga kaznovali z globo v višini petih rubljev.

To je zanimivo odkritje, kajti z njim so enkrat za vselej zanikane zgodbe o Rasputinovi karieri konjskega tatu kot tudi poročila o drugih prestopkih. Če je zagrešil »drobne tatvine«, kot so trdili vaščani in Raspopov, so bile te resnično drobne, tako nepomembne, da niso pritegnile pozornosti vaških oblasti. Pomembno je tudi zato, ker prinaša najbolj nepobiten dokaz, kar so jih kdaj našli, o uporniški in morda celo divji naravi mladega Rasputina, o nečem, kar so že dolgo domnevali in na kar je nejasno namigoval sam Rasputin, vendar ni bilo še nikdar zanesljivo dokazano. Seveda so takšni mladostni prestopki dokaj običajni, celo med krščanskimi svetniki, kakršen je bil sveti Avguštin. Vendar je Avguštin v mladosti sicer kradel in prešuštoval, nato pa se je po svoji spreobrnitvi v krščanstvo temeljito poboljšal. Tega ne bi mogli reči za Rasputina, ki se bo preostanek svojega življenja bojeval s svojimi napakami in pogosto zapadal v greh, česar, kar je treba priznati, sam nikoli ni zanikal.

Približno osemnajst milj jugovzhodno od Tobolska stoji na visoki skali nad reko Irliš sveti Znamenski samostan v Abalaku, zgrajen na kraju, kjer je leta 1636 neka stara kmetica doživela videnje. Mati božja ji je ukazala, naj tam zgradi cerkev. Samostan je postal zatočišče čudodelne ikone božje matere, ki je slovela po vsej Sibiriji zaradi svojih izjemnih zdravilnih moči. Ljudje iz mnogo milj oddaljenih krajev so potovali v Abalak, da bi izkusili svetost samostana in prejeli blagoslov njegove ikone.

Prav tu, v Abalaku je poleti 1886 Rasputin srečal kmečko deklo po imenu Praskovja Dubrovina, debelušno plavalasko s temnimi očmi. Bila je več kot tri leta starejša od Rasputina; rodila se je 25. oktobra 1865, tako da je bila po merilih za kmečka dekleta že nekakšna stara devica.²² Tako kot Rasputin je prišla tistega poletja proslavljat praznik vnebovzetja. Dvorila sta si nekaj mesecev in se poročila kmalu po Rasputinovem osemnajstem rojstnem dnevu februarja 1887.²³ O Praskovji vemo zelo malo. Vsi, ki so jo poznali, so govorili o njej samo dobro. Trdo je delala, bila je zvesta, skrbna (in celo pokorna) žena in snaha. Kot stara devica je bila Praskovja morda hvaležna za Rasputinovo ženitno ponudbo, ki je zanjo pomenila dom, družino in določeno mero varnosti in stalnosti. Kmečka Rusija ni bila primeren kraj za samske ženske. Kljub njegovi pogosti nezvestobi, pitju in dolgim odsotnostim mu je ostala zvesta vse svoje preostalo življenje; ostajala je v Pokrovskem, skrbela za dom in potrpežljivo čakala, da se vrne. Rasputin je vedno poskrbel, da je imela Praskovja vse, kar je potrebovala zase in za dom, in najemal mlade ženske, da so ji pomagale pri delu in ji delale družbo, ko je bil odsoten.

Po poroki sta živela v hiši Grigorijevih staršev, kot je zahteval običaj. Kmalu so sledili otroci. Prišlo jih bo vsega skupaj sedem, vendar jih je večina umrla mladih. Mihail, rojen 29. septembra 1889, je umrl zaradi škrlatinke pred svojim petim rojstnim dnem. Maja 1894 je Praskovja rodila dvojčka, Gorgija in Ano. Podlegla sta oslovskemu kašlju dve leti pozneje skupaj z več drugimi vaškimi otroki. Dmitrij, rojen 25. oktobra 1895, je bil prvi med njunimi otroci, ki je preživel do odraslosti; sledili sta mu Matrjona, rojena 26. marca 1898 (bolj znana kot Marija), in nato Varvara, 28. novembra 1900. Sedmi otrok, Praskovja, ki se je rodila tri leta po Varvari, ni preživel prvih treh mesecev.²⁴

Ljudsko štetje iz leta 1897 razkriva, da tedaj Grigorij, ki mu je bilo osemindvajset let, ni imel lastnega gospodinjstva, temveč je še vedno živel skupaj s svojim tedaj triinpetdesetletnim

očetom in dve leti starejšo materjo, svojo ženo in enoletnim sinom Dmitrijem. Vsi v gospodinjstvu so zavedeni kot nepismeni, moški pa kot državni kmetje.²⁵ Zdi se, da je Rasputinovo življenje dotlej potekalo kot življenje milijonov ruskih kmetov: delal je na polju, hodil v cerkev, molil, ubogal očeta, se oženil, imel otroke in vzdrževal v teku večni ritem kmečkega življenja. Nato pa se je vse spremenilo.